

DİL ARAŞTIRMALARI

Journal of Language Studies

Yıl/Year: 18, Dönem/Period: 2024-Bahar/Spring, Sayı/Number: 34

ISSN 1307-7821 | e-ISSN 2757-8003

YAYIN DEĞERLENDİRME

Review

Köklere Doğru

Ercilasun, Ahmet Bican (2024). *Köklere Doğru. Türk Dilinin Dokuz Bin Yıllık Macerası*. İstanbul: Ötügen, 278 s. ISBN: 9786254087165.

Hüseyin Yıldız

Doç. Dr., Ordu Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu/Türkiye

e-posta turkbilimci@gmail.com

orcid 0000-0002-8055-7946

Atrf

Citation

Yıldız, Hüseyin (2024). *Köklere Doğru*. *Dil Araştırmaları*, 35: 315-319.

Başvuru

Submitted

08.12.2023

Revizyon

Revised

22.03.2024

Kabul

Accepted

07.04.2024

Çevrimiçi Yayın

Published Online

10.11.2024

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun hocamızın şimdilik son çalışması olan *Köklere Doğru*, geçtiğimiz mayıs ayında İstanbul'da Ötügen Neşriyat tarafından yayımlandı. Kitabın alt başlığı olan 'Türk Dilinin Dokuz Bin Yıllık Macerası' ifadesi üst başlığı tamamlayıcı nitelikte olsa da, kitapta esasında günümüzden 9000 yıl önce Ceytun bölgesinde yerleşik olan Türklerden II. Köktürk Devleti zamanına, bir başka ifadeyle MS. VII. yüzyıla kadar zaman dilimindeki Türklerin dili mercek altına alınmaktadır. Türk dilinin dokuz bin yıllık macerasının kalan kısmını takip etmek isteyenler yine Ercilasun imzalı olan *Başlangıçtan Yirminci*

Yüzyıla Türk Dili Tarihi ve Türk Dili Temel Kitabı. Herkes İçin Türk Dili kitaplarına göz atabilirler.

Giriş ve Sonuç bölümleri dışında 16 başlıkta yapılandırılan çalışmanın başında Sözcük ve Kısaltmalar, sonunda da Dizin, Kaynaklar ve Ek bulunmaktadır.

Ercilasun'un kitaptaki ilk üç başlığı yazılı kaynaklardan önce Türk dilinin izlerini sürmektedir.

'Ana Dünya Dili' (s. 25-26) başlığı altında öncelikle Merritt Ruhlen ve John D. Bengston'un kaleme aldıkları 'Global Etymologies' başlıklı makalelerinde yer verdikleri ana dünya diline ait 27 kelime verilmekte sonra da 'Ana Dünya Dilinde Türkçe Kelimeler' (s. 26-30) alt başlığı açılarak Ruhlen ve Bengston'un Türk diliyle ilişkilendirdikleri kelimeler üzerinde durulmaktadır.

'Nostratik ve Avrasyatik Dilleriyle Ortaklaşan Türkçe Kelimeler' (s. 30-43) başlığı altında Nostratikçi ve Avrasyatikçi bilim adamlarından İllic-Svitic'in 378, Joseph Greenberg'in 437, Allan Bomhard ile John C. Kerns'in 601 kelimesi karşılaştırılarak bu ailelerde ortak olarak tespit edilen 148 kelimenin listesi Bengston ve Ruhlen'in kök biçimleriyle beraber verilmekte; ayrıca listede Swadesh'in temel kelimeleri de *italik* verilerek işaretlenmektedir. Ercilasun burada; listedeki kelimelerinin bir kısmının yansıma ya da ses sembolizmiyle ilgili olabileceğini ileri sürmekte, ana dünya dilindeki tasarlanmış köklerle kıyaslamalar yapmakta, iki zamirin sesle pekiştirilmesine dikkat çekmekte, zetasizm ve sigmatizm örneklerini sıralamakta, \emptyset - ~ p-, y- ~ s-, g- ~ \emptyset denkliklerine temas etmekte ve son olarak 148 ortak kavramdan Swadesh'in 207 kelime listesinde ortak olan 54 kavrama ait diller arası alışveriş ihtimali neredeyse hiç olmayan 61 temel kelimeyi vermektedir.

'Nostratik Teorisinden İlk (Ön) Türkçeye' (s. 43-47) kısmında ise Aharon Dolgopolsky, Colin Renfrew, Bahaeddin Ögel, İsmail Hami Danişmend, Zeki Velidi Togan, Wilhelm Koppers gibi bilim adamlarının görüşlerinden hareketle ilk Türklerin Ceytun ve Anav kültürlerine yerleştirildiğine temas edilmektedir.

Yazılı kaynaklardan önceki dil ilişkilerini ele alan bu üç başlıktan sonra sıra kitapta ağırlıklı olarak ele alınan bölümlerden birine gelinir.

'Türk – Sümer İlişkisi' (s. 47-81) başlıklı bu bölüm altında Bram Jagersma ve İsmail Hami Danişmend'in çalışmalarından hareketle Sümerlerle ilgili bilgiler verildikten sonra sırasıyla dört alt başlıkla daha karşılaşılır. 'Sümercenin özellikleri' (s. 48-52) kısmında önce 10 maddelik genel özellikler verilmekte, sonra *ünlüler, ünsüzler, iyelik, ismin hâlleri, sıfatlar, fiil, görünüş, fiillerde ön ek* şeklinde sekiz yan başlıkta Sümercenin özellikleri anlatılmakta; 'Sümerce – Türkçe: Farklılıklar, Benzerlikler' (s. 52-53) kısmında yedi maddede farklılıklar on maddede benzerlikler sunulmakta; 'Sümerce – Türkçe İlişkisi Üzerindeki Çalışmalar (s. 53-59) kısmında Hommel, Nemeth, Danişmend, Tuna, Tosun ve Yalvaç, Aydın, Eratalay ve ePSD gibi çalışmalara değinilmekte, 'Sümerce – Türkçe Ortak Kelimeler (Benim Listem)' (s. 59-81) kısmında ise Ercilasun'un Hommel, Danişmend, Tuna ve Eratalay'ın çalışmalarına göndermelerde bulunarak ve son iki büyük sözlüğü (Aydın ve ePSD) tarayarak oluşturduğu 125

kelimelik liste ve bu listeye dair 15 notta teklif ve değerlendirmeleri bulunmaktadır.

‘Türk – Dravid İlişkisi’ (s. 81-84) başlığı altında önce Dravid dilleri hakkında bilgi verilerek Burrow, Musayev ve Menges’in çalışmalarına değinilmekte, sonra da Ercilasun’un Proto-Nostratik/Proto-Avrasyatik ile ortak olduğunu tespit ettiği 148 Türkçe kelimenin 44’ünün Proto-Dravid diliyle ortaklaştığına dikkat çekilmektedir.

‘Türk – Hint-Avrupa – Ural Dil İlişkisi’ (s. 84-101) kısmında oldukça uzun sayılabilecek şekilde kültür tarihi bilgileri verilmektedir. Özellikle Ceytun, Anav, Kelteminar, Kurgan, Afanesyovo, Andronovo vb. kültürler hakkında değerlendirmelerin yapıldığı bölümde bir yandan Proto-Türk / Proto-Altay - Proto-Hint-Avrupa - Proto-Ural - Paleo-Sibir dilleri arasındaki ilişkiye işaret eden kelimeler sunulurken öte yandan Nemeth’in Türk - Ural ilişkisini irdeleyen kelimeleri verilmektedir. Bu kelimelerin dil alışverişindeki yönü ise aynı bölümün bir alt başlığı olan ‘Hangi Dilden Hangi Dile Doğru’ (s. 95-101) kısmında kelimeler üzerinde ayrıntılı durularak ele alınmaktadır.

‘Türk – İskit (Saka) Meselesi’ (s. 101-109) bölümünde de, bir önceki bölümde olduğu gibi konuya kültür tarihi açısından yaklaşan Ercilasun, İskitlerin kökeni hususuna da temas ederek İrani / Hint-Avrupa ve Türk / Ural-Altay şeklinde iki görüşün öne çıktığını belirtmekte ve İskit dilindeki kelimeler üzerinden değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu bölümde de bir alt başlık vardır. Burada ‘Altın Elbiseli Adam Yazıtı’ (s. 107-109) hakkında bilgiler verilerek 26 harften oluşan iki satırlık metnin okunuşu ve kelimeleri üzerinde durulmaktadır.

Kitaptaki ikinci ağırlık noktası Çince kaynaklarda geçen Türkçe kelimelerdir.

‘Türk - Çin İlişkileri’ (s. 109-111) başlığında Yıldırım, K. Ercilasun ve Eberhard’dan hareketle genel bilgiler verilmekte, ‘Çince Kaynaklarda Asya Hun Dönemine Ait Türkçe Kelimeler’ (s. 111-131) başlığı altında ise dört alt başlık altında konu detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu bölümde Asya Hunlarının Türklüğü konusundaki görüş ayrılıklarına kısaca değinildikten sonra ‘Çince Alıntılar Sözlüğü’ne (HWC’ye) Göre Hunca Kelimeler’ (s. 111-120) alt başlığına geçilmekte ve burada Hanyu Wailaici Cidian başlıklı eserden hareketle Alimcan İnyet tarafından Huncadan Çinceye geçtiği tespit edilen 28 kelime üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmaktadır. Bu bölümün ikinci alt başlığı olan ‘HWC’ye Girmeyen Türkçe Kelimeler: Ünvanlar’ (s. 120-122) kısmında İnci İnce Erdoğan’dan hareketle Türkçe ile açıklanabilen sekiz ünvan Ercilasun tarafından mercek altına alınmakta; ‘Kişi Adları’ (s. 122-125) alt başlığında Çin kaynaklarında geçen beş kişi adının analizleri yapılmakta; ‘328 Tarihli Fal: Çince Karakterlerle Yazılmış Hunca İki Cümle’ (s. 125-131) başlığında ise 10 karakterden oluşan 4 kelimenin Türkçe okunuşu üzerinde durulmaktadır.

‘Tobalar Döneminde Çince Kaynaklarda Geçen Türkçe Kelimeler’ (s. 131-135) başlığı aslında içerik bakımından bir önceki ana başlığın devamı niteliğinde olup burada da Çin kaynaklarında geçen 17 kişi adı ya da ünvanının Türkçeyeyle açıklanmasına çalışılmaktadır.

Kitabın üçüncü ağırlık noktası bu aşamadan sonraki iki ana başlığın çıkış noktası da olan Bizans kaynaklarında geçen Türkçe kelimelerdir.

‘Avrupa Hunları’ (s. 135-154) başlığında öncelikle Hiung-nu - Hun ayniyetini kabul eden ve kabul etmeyen bilim adamlarına temas edilmekte, ardından Asya’daki Hiung-nular ile Avrupa’daki Hunların ayniyetini gösteren deliller altı madde halinde izah edilmektedir. Gyula Moravcsik, Otto J. Maenchen-Helfen, Gyula Nemeth, Omeljan Pritsak, Yusuf Gedikli gibi araştırmacıların çalışmalarını hareketle üç alt başlıkta Avrupa Hunlarının Türkçeye açıklanabilen kelimeleri incelenmektedir. ‘Boy adları’ (s. 138-142) alt başlığında Priskos, Jordanes, Ahmetbeyoğlu, Altheim ve Golden’dan hareketle tespit edilen beş kelimedenden dördü benzerlik bildiren +DXr eki yardımıyla açıklanmakta; ‘Kişi Ad ve Ünvanları’ (s. 142-151) alt başlığında 16 kelimenin izahına odaklanılmakta; ‘Sura Yazıtı’ (s. 151-154) alt başlığında ise 2011 yılında Suriye’nin Rakka şehrinin 22 kilometre batısındaki Sura antik kentinde bulunan runik harflerle yazılmış 22 işaretten oluşan tek satırlık bir yazıtın Türkçe okunuşu bahis konusu edilerek yazıtın önemi vurgulanmakta ve Saltaoğlu’nun metni okuyuşundaki eleştirilecek noktalara dikkat çekilmektedir.

‘Avar, Sabir, Ogur ve Bulgar Türkleri’ (s. 154-163) başlığında ise öncelikle Menges, Kafesoğlu ve Golden’dan hareketle Bizans kaynaklarında geçen 19 kelime uzun uzun açıklanmakta; ‘Asparuk Yazıtları’ (s. 163-166) alt başlığında Nagy-Szent Miklos hâzinelerindeki 9, 10, 17, 22 ve 23 numaralı kapların üstündeki aynı metni içeren Köktürk harfli yazıtlar işlenmekte ve metnin ilk kelimesini *Asbaruk* okumanın daha isabetli olacağı, gerekçeleriyle teklif edilmektedir.

‘Ak Hunlarda Türkçe Adlar ve Ünvanlar’ (s. 166-174) başlığında Hindistan’da hüküm süren Eftalit hükümdarları hakkındaki Hint dilleriyle yazılmış metinlerde geçen ad ve ünvanlarda Türkçenin izleri sürülmekte ve 11 kelime üzerinde durulmaktayken; ‘Jou-Jan’larda Türkçe Ünvanlar’ (s. 174-178) başlığı Yıldırım’ın çalışmasında anılan kelimelerden 15’ini işlemektedir.

‘Köktürklerin Birinci Dönemine Ait Türkçe Kelimeler’ (s. 178-186) başlığında Çin kaynaklarından *Cou-şu* ve *Sui-şu*’da geçen, özel ad ve ünvan ağırlıklı 35 kelimeye odaklanılmakta; ‘Batı Türk Kağanlığından Türkçe İsimler ve Ünvanlar’ (s. 186-195) başlığı altında İstemi Kağan (552-576) ile Tardu Kağan (576-603) dönemlerinde yabancı kaynaklarda geçen 18 isim ve ünvana dair Türkçe biçimler izah edilmektedir.

Kitabın ‘Sonuç’ (s. 195-226) bölümünde başlangıçtan Köktürk bengtüşalarına kadar süreçteki dil malzemesi; kelime kadrosu, ses bilgisi, biçim bilgisi, söz dizimi ve cümle şeklinde başlıklar altında ‘Dilbilgisi’ (s. 195-220) üst başlığıyla oldukça uzun bir şekilde anlatılmaktadır.

‘Kelime Kadrosu’ (s. 195-196) başlığı altında 12 kategoride Swadesh’in 200’lük listesindeki temel kelimelerin Eski Türkçedeki karşılıkları verilmektedir: *zamirler, soru sözleri, temel sayılar, akrabalık ve cinsiyet, cansız tabiat, zaman ve yöne ilgili sözler, bitkiler, hayvanlar, vücut bölümleri, temel sıfatlar ve zarflar,*

ana renkler, temel fiiller. ‘Ses Bilgisi’ (s. 196-203) alt başlığında /z/ ~ /r/, /ş/ ~ /l/ denkliklerdeki durum; kelime başında /p-/'nin izleri; /y-/ ~ /d’-/ ve Ø ~ /g-/ denklikleri, /y-/ ve Ø karşılığında /s- (ş-, z-)/ kullanımı gibi temel problemler üzerinden açıklamalar yapılmakta ve İlk Türkçeye ait bazı ses özellikleri altı maddede özetlenmektedir. ‘Biçim Bilgisi’ (s. 203-220) kısmında kelime yapımıyla ilgili olarak isimden isim yapma eklerinden +k/+Ak/+Xk, +lık, +ç, +ır, +lUg, +(A)n, +çI(n), +DXr, +du, +ki/+gı, +çin/+şin, +ın, +kıl, +ış, +man, +in; isimden fiil yapma eklerinden +I-, +ık-, +lA-, +a-, +ta-; fiilden isim yapma eklerinden -(X)g/-(A)g, -ge, -(X)r/-(A)r, -d/-t, -(X)ş/-Aş, -i/-u, -il, -in, -(X)k/-(A)k, -gu, -de, -gaç, -gan, -un, -dık/-duk, -mur, -mer ve fiilden fiil yapma eklerinden -k-, -d-, -n-, -r-, -U- işlenmektedir. Ayrıca isimlerde çokluk ve topluluk, iyelik, ismin hâlleri (yükleme, yönelme, bulunma, yön), emir kipi, -a ve -p zarf-fiil ekleri de bu bölümde ele alınmıştır. ‘Söz Dizimi ve Cümle’ (s. 220-227) alt başlığında sıfat tamlaması, isim tamlaması, ünvan grubu, birleşik isim, sıfat-fiil grubu, isnat grubu / kısaltma grubu, tekrar grubu, cümle alt başlıklarında sentaktik bilgiler verilmektedir.

Kitabın sonunda yer alan ‘Dizin’ (s. 227-253) kısmında 26 sayfalık açıklamalı ve alfabetik kelime listesi yer almaktadır.

Kitabın ‘Kaynaklar’ (s. 253-261) bölümü oldukça zengin olup neredeyse literatürdeki tüm çalışmaların incelendiği görülmektedir. Buraya belki John Alan Halloran’ın *Sumerian Lexicon. A Dictionary Guide to the Ancient Sumerian Language* (2006), Osman Karatay’ın *The Genesis of the Turks. An Ethno-Linguistic Inquiry into the Prehistory of Central Eurasia* (2022) ve Mark E. Cohen’in *An Annotated Sumerian Dictionary* (2023) gibi birkaç kaynak daha ilave edilebilirdi. Bu durumda bazı veriler değişir miydi bilinmez tabii.

Son olarak Ercilasun, 2021 yılında *Dil Araştırmaları* dergisinin 29. sayısında çıkan ‘Dilin Doğuşu ve Evrimi: Basamak Teorisi’ başlıklı yazısını bu kitabına ek olarak koymuş ve bazı hususlara derinlik katmak istemiştir.

Eserin geneline bakıldığında yukarıda da yer bahsedildiği üzere, kitabın temelde sonuncusu daha zayıf olmak üzere beş odak noktası olduğu söylenebilir.

- I. Nostratik, Avrasyatik gibi teoriler esasında Proto diller ile Türkçenin ilişkisi
- II. Sümerce – Türkçe münasebetleri
- III. Çin kaynaklarındaki Türkçe kelimeler
- IV. Bizans kaynaklarındaki Türkçe kelimeler
- V. Diğer dillerin kaynaklarında Türkçe kelimeler

Ahmet Bican Ercilasun hocamızı işlediği verilerin çeşitliği ve yoğunluğu dikkate alındığında bu ayrıntılı çalışmasından ötürü kutluyor, hocamızın yeni çalışmalarını da heyecanla beklediğimizi belirtmek istiyoruz.